

I ngezonden brieven Volkskrant

Ingezonden brief Volkskrant 27-07-2005

Kwaliteit

Al jaren volg ik het woordje 'kwaliteit' in teksten die over onderwijs gaan. Meestal is voor mij niet duidelijk wat er mee wordt bedoeld.

Zo ook in het stuk van de heer Groot en mevrouw Maassen van den Brink over de kwaliteit van het onderwijs (Forum, 25 juli). Het woord kwaliteit, de kop meegerekend, wordt vijftien keer gebruikt. Maar wat bedoelen ze er mee?

Ze schrijven over de kwaliteit van de studenten, van de onderwijsgeevenden, van de controle op de onderwijsgeevenden, van de universiteiten. Het lijkt allemaal duidelijk, maar dat is het niet. Kwaliteit krijgt in dit soort teksten een ongeveer even vage betekenis als 'leuk': je kunt het woord overal gebruiken en niemand stoort zich eraan dat niet precies duidelijk is wat er wordt bedoeld.

Bedoelen de hooggeleerde schrijvers dat de studenten meer uit het hoofd moeten leren, minder lastig moeten zijn voor hun begeleiders en harder moeten werken? Willen zij dat docenten beter hun best doen voor hun geld om hun lessen goed voorbereid over het voetlicht te laten komen? Moeten visitatiecommissies genadeloos worden?

Ik denk dat de auteurs van dit stuk vooral geïnteresseerd zijn in kwantiteit, in 'meer'. Studenten weten en doen volgens hen te weinig!

Hilversum **Gerrit Verbeek**

Volkskrant 15 mei 2004: Het deja vu van **Abu Ghraib** - DOOR BEN VAN RAAIJ EN MARTIJN VAN CALMTHOUT

Excessen in Iraaks gevang zijn helemaal volgens het boekje

De mishandeling van Iraakse gevangenen door Amerikaanse soldaten verbaast wetenschappers allerminst. De excessen doen denken aan gerucht makende proeven met gehoorzaamheid en moreel gedrag. 'Al die beelden van Iraakse gevangenen die met opgehitste honden worden aangevallen, daar sta ik niet echt van te kijken. Zulke excessen kon je bijna voorspellen. Dat hebben talloze psychologische experimenten laten zien.' Sociaal psycholoog dr. Quinten Raaijmakers van de Universiteit Utrecht heeft de foto's van de misstanden in de **Abu Ghraib**-gevangenis in Irak met een gevoel van deja vu bekeken. 'Het lijkt een kopie van de experimenten van Philip Zimbardo uit de jaren zeventig, met studenten in de rol van gevangenen en bewakers (zie kader). Dat begon met vernederingen en liep al snel uit op fysiek geweld.'

En ook het laatste nieuws, dat het volgens de reservisten zelf in opdracht van superieuren gebeurde, klinkt bekend. Zo is er het beroemde onderzoek van Stanley Milgram waarbij straffen moesten worden uitgedeeld door het toedienen van elektrische schokken. 'De proefpersonen gingen tot het uiterste, tot de 'dood' erop volgde.' Raaijmakers promoveerde in 1984 met prof. dr. Wim Meeus (ook Utrecht) op vergelijkbaar gehoorzaamheidsonderzoek en ziet in de Iraakse excessen zijn uitkomsten bevestigd.

Bijna iedereen gaat voor de bijl, legt Raaijmakers uit. 'De enige variabele die significant verschil uitmaakt, blijkt het moreel ontwikkelingsniveau van mensen. Dat hangt samen, maar niet direct, met opleidingsniveau. Moreel bewustzijn is keuzes maken. Hoe hoger opgeleid je bent, hoe meer keuzeruimte je hebt', aldus Raaijmakers.

In Milgrams proeven hielden alleen mensen van het hoogste morele niveau de rug recht. Dat betrof streng-religieuze mensen met eerbied

voor de fysieke integriteit van het individu, en principiële pacifisten.' Deze uitkomsten lijken universeel. De proeven zijn vaak overgedaan, in Australië, Japan, Jordanië. En steeds bleek dat tweederde van de proefpersonen de instructies volledig uitvoert. De moreel principiële groep houdt daarentegen voor tweederde stand.

Uit de experimenten blijkt ook iets anders: de rol van de groep. 'Onderzoek naar martelsituaties in het Griekenland van na de kolonels wijst uit dat groepsdynamica een grote invloed heeft. Omdat verzet een uitzondering is, bevordert een omringende groep gehoorzaamheid aan bevelen. Mensen willen meedoen en het ook beter doen dan een ander. Dan zie je dat ze elkaar opjatten en verder gaan dan de opdracht.'

In Raaijmakers' eigen onderzoek, dat minder extreem was en dus ook veel hogere percentages gehoorzams liet zien, zag hij nog een ander groepseffect. 'Als in het experiment een collega zit die zich verzet en opstapt, heeft de meerderheid ineens wel het lef zich te verzetten.'

Als je mensen vrij laat, zouden dit soort wandaden aan de orde van de dag zijn, denkt Raaijmakers, die ook verwijst naar studentikoze ontgroeningen. 'Dat het toch meestal binnen de perken blijft, kun je beschouwen als een compliment aan de justitiele en militaire apparaten die we hebben ingericht om zulke zaken te voorkomen.'

Waarom is het in Irak dan toch misgegaan? Omdat excessen op diverse manieren in de hand zijn gewerkt, denkt Raaijmakers. Om te beginnen doordat de harde aanpak van gevangenen van hogerhand is gesanctioneerd. 'Mensen voeren onwenselijke bevelen eerder uit als er een duidelijke bevelsstructuur in het spel is. En de boodschap aan de troepen is toch geweest: pak ze maar stevig aan.'

Raaijmakers verwijst naar het feit dat minister Rumsfeld van Defensie een voorbeeld heeft gesteld door zich minachtend uit te laten

over de Geneefse Conventies over de behandeling van krijgsgevangenen, en door harde ondervragingstechnieken goed te keuren in het speciale terroristen-detentiekamp in Guantanamo Bay.

Een andere factor is de 'demonisering' van de vijand door de regering-Bush. 'De Amerikanen hebben er een oorlog tegen het terrorisme van gemaakt. Dan heb je geen normale vijand meer, maar smeersappen met de verkeerde ideologie en het verkeerde geloof. En die plaatsen ze ook nog eens buiten de wet. Geen wonder dat de dingen uit de hand lopen. Daarom moet je vooraf extra voorzorgen inbouwen.'

Wie een militaire gevangenis inricht, kan niet volstaan met normale gedragsregels, vindt Raaijmakers. De instructies moeten explicieter zijn dan normaal, personeel moet worden geselecteerd op professionaliteit en getraind op moreel zelfbewustzijn. 'Dat weet men ook: de Milgram-experimenten worden aan militaire academies intensief bestudeerd, in de VS en ook in Nederland.'

Dat is hier niet gebeurd, bleek deze week uit het rapport van de Amerikaanse generaal-majoor Antonio Taguba, die een aantal incidenten onderzocht. Taguba constateerde 'falend leiderschap, van de brigadecommandant af aan, gebrek aan discipline, geen enkele training en geen toezicht'.

Een kwestie van desinteresse, denkt Raaijmakers, niet van beleid. 'Men was op het hoogste niveau niet begaan met het lot van de Irakezen. De politieke wil ontbrak omdat de belangen elders lagen. In een vuile oorlog komt moreel besef bovendien op de laatste plaats.'

Dat de Amerikaanse soldaten de mishandelingen fotografeerden, is misschien schokkend, maar niet uitzonderlijk: ook in de Tweede Wereldoorlog en Vietnam kwam het voor. 'In een proces waarin het legitiem is mensen te vernederen, hoort die camera erbij. Het past in het vernederingsritueel om jezelf te laten

afbeelden als een triomfator.' De daders, benadrukt Raaijmakers, zijn geen onmens. 'Het zijn gewone mensen zoals u en ik. Ze komen straks thuis en zitten dan met een probleem. De een kan het goedpraten. De ander krijgt vreselijke spijt en wroeging.'

Wreedheid in het lab

In de zomerochtend van 14 augustus 1971 lichtte de politie van Palo Alto in Californie in de hele stad 24 studenten van hun bed. Ze werden beschuldigd van roofoverval en inbraak en geblinddoekt afgevoerd naar het bureau. Wat de opgepakte studenten in werkelijkheid hadden gedaan, was, maanden eerder, reageren op een advertentie van psycholoog Philip G. Zimbardo van Stanford Universiteit. Om mee te doen aan een studie naar de psychologische effecten van gevangenschap. Zimbardo had uit de respondenten een groep gezonde, intelligente middle class-studenten geselecteerd en die verdeeld over twee groepen: gevangenen en bewaarders. Na hun onaangekondigde arrestatie werden de gevangenen overgebracht naar een kelder van de faculteit, waar een bedrieglijk echte nepgevangenis was ingericht. Ze werden gefouilleerd, naakt in een gang opgesteld, ontluisd en kregen een gevangenisjasje met hun nummer, een verplicht haarnet (alternatief voor kaalscheren), geen ondergoed en een ketting met hangslot aan hun enkel. De bewakers, in uniform inclusief een bril met spiegellend glas, kregen geen training, maar de opdracht de orde te handhaven. Zo begon een van de meest spraakmakende experimenten uit de sociale psychologie die ooit zijn gehouden. Binnen enkele dagen zagen de onderzoekers hoe intelligente mensen wrede bewaarders werden, die de eerst opstandige en gaandeweg timidere - gevangenen zonder aarzelingen zakken over het hoofd deden, naakt vernederden, sloegen en onderling tot seksuele handelingen dwongen. Na zes dagen blies Zimbardo het

experiment af, ruim een week eerder dan gepland, omdat de situatie uit de hand dreigde te lopen en in elk geval niet meer als wetenschappelijk experiment te verantwoorden was. Deze week zei Zimbardo niet verrast te zijn door de beelden uit de Abu Graib gevangenis in Irak. 'Ik had in mijn archief exact dezelfde foto's.' Dat gewone mensen sadistische kwelgeesten kunnen veranderen was geen nieuws, zeker als anderen de verantwoordelijkheid nemen.

Al in 1924 bleek uit proeven dat proefpersonen in meerderheid ratten zonder reden onthoofden, als een autoritaire onderzoeker hun dat vroeg. Begin jaren zestig deed de Amerikaanse psycholoog Stanley Milgram beroemde experimenten op dat vlak. Geïnspireerd door de discussies over verantwoordelijkheid ten tijde van het proces tegen Adolf Eichmann, een van de architecten van de Holocaust, bedacht hij een proef om na te gaan hoe makkelijk mensen andere pijnigen in opdracht. Hij haalde in de zomer van 1961 vrijwilligers tegen betaling naar de faculteit van Yale en vertelde ze dat zij als leraar zouden meedoen met een proef over straf en leren. Daartoe werd een proefpersoon aangesloten op een elektrode, waarna de leraar woorden voorlas en de leerling ze moest herhalen. Als deze daarbij een fout maakte, had een leraar een schakelaar voor zich waarmee hij steeds verder olopemde stroomstoten aan de leerling kon toedienen. Voor straf. De schaal liep op tot 450 volt, volgens een label op het paneel dodelijk. In werkelijkheid was er geen stroom, maar dat wisten de toedieners niet.

Milgrams resultaat veroorzaakte in 1963 bij publicatie een schok: 26 van de 40 proefpersonen, bleken bereid de zwaarste schokken van '450 volt' toe te dienen, terwijl hun leerlingen (acteurs) het wanhopig uitschreeuwden. Niemand hield voor '300 volt' op. Volkomen gewone Amerikanen, concludeerde Milgram, waren zonder dwang bereid andere te kwellen zolang er een autoriteit

melde dat het in orde was. Critici waren er niet van overtuigd dat hij dat werkelijk had aangetoond. Wisten, immers, de proefpersonen niet in hun achterhoofd dat een universiteit geen proefpersonen elektrocutteert? In Nederland deden Quinten Raaijmakers en Wim Meeus, psychologen aan de Universiteit Utrecht, in de jaren tachtig Milgrams experimenten met destructieve gehoorzaamheid over. Niet letterlijk, maar onder in hun ogen realistischere condities. Via een advertentie wierwen ze 39 proefpersonen die zouden meedoen aan een studie naar prestaties en stress. De universiteit, werd ze verteld, had opdracht kandidaten voor een aanstelling te selecteren door ze te testen.

De proefpersonen kregen de taak negatieve opmerkingen tegen de - nep - sollicitanten te maken over hun voortgang in die test. Daarbij werd de proefpersonen gemeld hoe gestresst de sollicitant gaandeweg raakte. Als ze twijfelden of ze de kandidaat nog verder moesten vernederen, werden ze aangestoten door de leider van het onderzoek, om toch vooral verder te gaan.

Net als bij Milgram, ging een ruime meerderheid van de proefpersonen, 92 procent, mee in het onder psychische druk zetten van de sollicitanten. Het merendeel protesteerde niet. Sterker: het merendeel zei nadien zeker te weten dat de sollicitanten echt waren.